

lellt med motivregistret, en guldgruva för att komma åt allmogens estetik, värdegrund, normer, koder och humor. Motivregistret bildar en mental överbyggnad för målningarna. Hur stod det till med barnuppfostran att döma av en målning från 1813 av Hindriks Per Persson i Laknäs, Leksand, med Absalom i terebinten spetsad av fadern med ett spjut? Textbandet lyder: "När Absalom på flykten rider fastnar han i ecken stor så straffas alla barn omsider som inte lyda far och mor." Med ett feministiskt genusperspektiv avslöjas dalfolkets patriarkaliska strukturer (jfr med allmogemålarnas favoritmotiv "ålderstrappan", i tretton bevarade målningar med "ungdomskvarnen"). På en kulle finns en kvarn där "gamla kiäringar malas om och bli unga nytt". Har vi att göra med åldersdiskriminering och ungdomen som ideal redan i det förindustriella allmogesamhället?

Dalmålarnas liv och verk kommer oss nära. Som när Jufwas Anders Ersson från Ullvi, dokumenterat skämtsamt och rolig, i gården Järkä Hanses i Järna socken, passade på att självsvåldigt måla en takros medan kvinnfolken var i fjöset och mjölkade. En tioårig flicka lyste åt honom med torrvedsstickor. Jufwas Anders Ersson var gift sjubarnsfar, bonde, målare, skollärare, noterad i arkivalier som ärlig, ordningssam och nykter. Om Winter Carl Hansson får vi veta att han dog ogift vid 28 års ålder, i förkylning. OI Hans Olof Jonsson, ibland "litet kollrig", avled ogift på föräldragården nära 90 år gammal. De allmogemålare som aldrig gifte sig kanske var vad vi kallar hbtq-personer? Hur betraktades de i allmogesamhället? Kanske "EAS från Rättvik", som målade Järvsöskåpet från 1825, hade en fästman i Hälsingland?

Detta skrivet på en utanvidsgård i Hälsingland byggd på 1800-talet av en mas på arbetsvandring. Gården äger inget Järvsöskåp, men väl ett nätt brunt träådringsmålat sybord med kurbitsmålning daterat 1947.

Maj-Britt Andersson, Hudiksvall

Britt Liljewall: "Ack om du vore här." *1800-talets folkliga brevkultur*. Nordiska museets förlag, Stockholm 2007. 228 s., ill. ISBN 978-91-7108-521-4.

Britt Liljewealls "Ack om du vore här". *1800-talets folkliga brevkultur* är en intressant och engagerande bok där "vanliga" människors brev från 1800-talet lyfts fram. Liljewall använder konceptet "det långa 1800-talet" och menar med det perioden från senare hälften av

1700-talet fram till början av 1900-talet. Under denna tid påbörjades de samhällsförändringar som sedan ledde fram till det moderna samhället. Då har brevskrivandet fått konkurrens av telefonen, och därför känns tidigt 1900-tal som en naturlig avgränsning.

Boken har det folkliga brevskrivandet i fokus, och begreppet preciseras med att det gäller människor ur folkets breda lager, inte herrskap eller överklass. Allmoge, jordlösa, de lägre skikten i städerna, och i periodens slut även lägre tjänstemän, familjejordbrukare, småföretagare samt arbetarklassen räknas hit, framhåller Liljewall. Hennes avgränsning gäller även de obemärkta, dvs. människor som inte hade någon specifik roll i offentligheten eller någon maktposition. Boken analyserar det privata brevskrivandet sett i flera dimensioner. Den brevkultur som penetreras länkas fortlöpande till den pågående moderniseringsprocessen, och bokens främsta syfte är att skapa ett möte mellan gårdagens brevskrivare och dagens läsare. Brevens har samlats in av Liljewall i samarbete med Västergötlands museum, vilket har gett som resultat att drygt 80 brevsamlingar från landskapet, merparten från 1800-talet, funnit sin väg till museet.

De brevsamlingar läsaren möter speglar både kärleksbrev, emigrantbrev och brev mellan barn och föräldrar samt syskon. I varje kapitel undersöks en enskild brevsamling, och olika teoretiska perspektiv diskuteras i de olika avsnitten. Genusperspektivet, synen på emigrationen, professionalisering och utbildning är teman som lyfts fram. Liljewall diskuterar även komplexiteten i brevens bild av livet, där faktorer som idealisering, genrebundenhet och viss offentlighet starkt kan påverka vad som skrivs. Brevens strukturerar avsändarens erfarenheter och kan också formulera olika identiteter och roller, och ibland tas så stor hänsyn till mottagaren att denna kan uppfattas som medskapare till brevtextern.

Det är givande att få ta del av breven, och lätt att fångas av de enskilda människoödena. Vi får möta Augusta Larsson och Johan Carlsson som, på grund av att de var släkt, fick kämpa för att till slut få gifta sig. Efter endast fem års äktenskap avled sedan mannen i tyfoidfieber, och året innan hade parets son dött i scharlakansfeber. Det var en tragedi som var vanlig för bara hundra år sedan. Vi får också stifta bekantskap med flickorna på Norrkvarn i Lyrestad socken, som drömde om en framtid av självständighet och yrkesliv. Maria och Gustava ville gå på seminarium och utbildas till lärarinnor, och Margret ville förkovra sig inom mejerinäringen och lagårdsskötsel. Drömmar som inte uppmontrades av föräldrarna, vilka däremot lät sönerna

få gå några år i läroverk. Det är en tydlig illustration av döttrars och söners olika förutsättningar. Att möjligheterna kunde vara större i Amerika illustreras av breven mellan Carl Friman och hans utvandrade söner i mitten av seklet, där vi får en bild av Amerika som det förlovade möjligheternas land, där allt utmålades som bättre än i Sverige. På andra sidan Atlanten var utbildningen bättre, den tekniska utvecklingen längre kommen och friheten större, meddelas det i breven hem.

"Ack om du vore här." 1800-talets folkliga brevkultur är en högst läsvärd och intressant bok, men det jag saknar mest är en anknytning till övrig brevforskning mer explicit i själva texten. Visserligen nämns en del sådan i inledningen och i noterna, men det hade varit förtjänstfullt att även i den övriga texten, inte minst i den sammanfattande slutdiskussionen, få belysande paralleller mellan de brev Britt Liljewall analyserar och brevsamlingar andra forskare fördjupat sig i. Här finns många jämförelser man kan göra dels med min egen forskning om 1800-talets brevkultur, dels med brevanalyser av Christina Sjöblad, Ingrid Hartman-Söderberg och Peter Ullgren, samt med olika emigrationsforskare, för att nämna några.

Jag ställer mig också något tveksam till om samtliga de brev som Liljewall analyserar egentligen kan hänföras till den helt folkliga brevkulturen. I boken möter vi exempelvis Lars Andersson som utbildade sig till byggmästare på Tekniska institutet, storbonden Anders Larsson som ägde flera egendomar och Carl Friman som presenteras som en ofrälse ståndsperson. Hör inte dessa snarare hemma i en framväxande borgerlighet? Liljewall kallar också Friman och hans familj för medelklass och framhåller att de kan ha betraktats som herrskap av omgivningen. Därför anser jag att flera av brevskrivarna i boken kanske inte kan kallas för obemärkta inom en folklig kultur, utan att de snarare hör hemma i en framväxande medelklass. Jag finner dessutom många likheter mellan de brev Britt Liljewall analyserat och andra forskares resultat. Jag tror helt enkelt att skillnaden under 1800-talet mellan en folklig kultur och den vi kan finna i medelklassen inte är så stor. Sveriges agrara struktur långt fram i tiden, vilken påverkade livsstilen både på landsbygden och i mindre städer, tror jag delvis satte ramarna för både handlingsmöjligheter och sätt att tänka.

"Ack om du vore här." 1800-talets folkliga brevkultur är engagerande läsning och ett välkommet tillskott till forskningen om en tid och livsstil som inte ligger så långt tillbaka i antal år räknat, men som ändå på många

sätt känns avlägsen. Brev ger en unik möjlighet att möta den enskilda människan, och trots att genren delvis styr berättandet och mycket inte sägs rent ut eller inte alls, så är det i denna typ av källor vi har en viss möjlighet att möta individer ur det förflutna.

Eva Helen Ulvros, Lund

Eva Österberg: *Vänskap – en lång historia*. Atlantis, Stockholm 2007. 327 s. ISBN 978-91-7353-190-0.

Eva Österberg diskuterar i detta sitt nya arbete fenomenet vänskap ur en rad skiftande aspekter. Läsaren inbjuds till, som titeln antyder, en lång och vindlande resa i tiden, från antikens filosofer med Aristoteles i spetsen och fram till jakten efter nya "vänner" på internet i de yttersta av dessa dagar. Samtidigt får man sig till livs en erfaren historikers reflexioner om varför ämnet fått aktualitet i vår tid och hur det kan studeras och med vilka källor och frågeställningar. Själv menar Österberg i anslutning till Zygmunt Bauman att det är en ökad misstro mot moderniteten, som har skapat en grogrund för ett ökat intresse för vänskapen som fenomen i vår senmoderna tid. De informella relationerna tycks nu tillmätas en ökad vikt, både i samtidsstudier och i historiska studier. Intressant är att Österberg kan peka på att många författare av biografier på ett litet överraskande sätt har försummat att söka efter vännernas betydelse för en biografierad persons liv och utveckling. Även antropologer har haft en tydlig tendens att fokusera sitt intresse på släktförhållanden och bortse från de mindre lätt avläsbara nätverken mellan vänner.

Gränsen mellan vänskap och kärlek mellan män var inte skarp i antiken, vänskapen hade ofta en homoerotisk ton. Överhuvudtaget uppfattades vänskapen, sådan den diskuterades bland filosofer, enbart som en angelägenhet för män. Om vänskapen förutsatte parternas sociala och intellektuella jämlikhet var en omstridd fråga. Vänskapen under antiken syftade till att göra vännerna visare och att förstärka deras möjligheter till en framgångsrik medborgarinsats för samhällets bästa. Vänskapen var ännu inte endast förbehållen livets privata sfär, dit den däremot skulle hänvisas under senare sekel. Först i vår tid, som en reaktion mot det allt mer komplexa samhället och i en växande misstro mot organisationer och experter, tycks den åter göra sig gällande i det offentliga livet. Österberg pekar på sociala nätverk och mentorsprogram som tidstypiska tecken.